

Mijn hemel

Het leven van Carolien Brusik (1873 – 1942)

Jos Lammers

In 'Mijn hemel' beschrijft Jos Lammers het leven van Carolien Brusik, de oma van zijn vrouw, die over haar herkomst aan vaders kant nooit meer te horen had gekregen dan 'je hebt geen familie'. Uit archiefonderzoek blijkt dat oma Carolien in 1873 is geboren in de Zandstraat in Rotterdam, gelegen in de dan beruchte 'Polder', een buurt waarbij vergeleken Sodom en Gomorra een vakantiekolonie waren. De moeder van oma Carolien is een tuindersdochter uit Hillegersberg die in een 'dienstje' voor dag en nacht zwanger is gemaakt door haar baas, of diens zoon.

Carolien groeit op te midden van de prostitutie, maar weet daar zelf aanvankelijk buiten te blijven door in het bordeel waar ze verblijft vooral verzorgende taken op zich te nemen. Zij wordt er verliefd op een jongen aan de overkant van de straat en krijgt een kind. Niet lang daarna gaat zij als alleenstaande moeder door geldnood gedwongen zelf ook het vak in en schopt het uiteindelijk tot bedrijfsleider van een klein seks-imperium in de Amsterdamse Pijp. Maar dat succes heeft een prijs: ze moet haar kind ervoor in de steek laten.

Dit verhaal over Carolien Brusik en de mensen in haar omgeving is gebaseerd op gegevens uit de prostitutieregisters en gemeente- en politiearchieven van Rotterdam, Amsterdam, Den Haag en Deventer.

Colofon

Tekst: Jos Lammers.

Overnemen van fragmenten, in welke vorm dan ook, alleen na toestemming.

Illustraties omslag en binnenwerk: © Helen van Vliet, Het leven van Carolien Brusik in schetsen, Rotterdam 2017.

© Copyright van deze uitgave Jos Lammers, Delft 2017.

Druk en distributie Singel Uitgeverijen – Brave New Books.

Ook verkrijgbaar als e-boek.

ISBN 9789402168945

NUR-code 342: historische roman

Voor Janny Brasik, kleindochter van Carolien Brusik.

1940 - Rotterdam

“Hoe oud bent u eigenlijk?”

Op het moment dat de vraag uit mijn mond glipt, besef ik hoe ongepast hij is. En anders zie ik het wel aan haar ogen, die heel even in afkeuring samenknijpen.

“Sorry”, mompel ik.

Ze haalt met een bijna onmerkbaar gebaar haar schouders op.

“Ik kan jou natuurlijk hetzelfde vragen, jongen”, zegt ze. Ze praat zoals ik het me had voorgesteld, al die keren dat ik langs het café liep en haar zag staan. Een romig geluid met metalen randjes, interesse en waakzaamheid tegelijkertijd.

“Achtien”, zeg ik, ook al was haar vraag niet echt als vraag bedoeld. “Vandaag geworden”, voeg ik er zonder noodzaak tot zoveel mededeelzaamheid aan toe.

“Ah, vandaar”, zegt ze.

Ik knik. Al vanaf mijn vorige verjaardag heb ik dit in mijn hoofd gezet. Als ik achttien word, dan doe ik het.

Ik woon bijna bij haar om de hoek, aan de Goudsesingel. En al is er zelden een reden waarom ik door de Lange Baanstraat zou moeten, toch doe ik het bijna dagelijks. Vanwege het café op nummer 25, met in wat onhandig aangebrachte letters ‘Mijn hemel’ op een houten bord aan de gevel, de vitrage voor de kleine ramen die op de straat uitkijken altijd stijf gesloten. Alsof niet iedereen weet wat daar gebeurt. Ik maak die omweg natuurlijk vooral omdat zij regelmatig in de deuropening staat.

Waar ze elke man die langsloopt een klein knikje met haar hoofd geeft, terwijl ze, bijna terloops, de armen, die ze altijd gekruist over haar buik houdt, even een stukje omhoog tilt. Een gebaar dat zowel gezellig als ongemeen opwindend is. Sinds ongeveer mijn zeventiende, doet ze het bij mij ook. En sindsdien bedenk ik bijna elke dag een reden om door de Lange Baanstraat te gaan, telkens met hetzelfde deuntje in mijn hoofd: 'Als ik achttien ben, ga ik naar binnen'.

Vandaag dus. Al ben ik het er zelf als eerste over eens dat het een uiterst ongelukkige dag is om jarig te zijn. Laat staan om bij haar het café in te stappen. Al dagenlang gonst het van de geruchten. Op Zuid zouden Duitse parachutisten zijn geland en het Noordereiland zou zelfs bezet zijn. Maar hier bij ons aan de Goudsesingel is helemaal niets te merken en op de radio hoorden we gisteren nog dat de Duitsers tegen de mariniers op de Willemsbrug niks kunnen uitrichten. Vanuit de Waalhaven zouden zelfs Duitse vliegtuigen zijn neergeschoten. Vanmorgen toen ik wakker werd, scheen gewoon de zon en wist ik het meteen weer: achttien! Als zij er is, doe ik het gewoon.

“Bent u niet bang voor dat gedoe met die Duitsers?”, vraag ik evengoed maar, nu ik er ben.

Ze haalt weer even haar schouders op.

“In het ergste geval gaan we dood”, zegt ze. “En dat gaan we hoe dan ook.”

Ondertussen doet ze de deur naar het café verder open en geeft me dat hoofdknikje waar ik de afgelopen maanden zo

vaak aan heb gedacht dat ik vandaag eigenlijk niets meer te kiezen heb. Het moet. Eenmaal binnen, zie ik dat er behalve zij helemaal niemand is.

“Rotterdam heeft vandaag andere zorgen”, zegt ze met een gebaar in de rondte van ‘zie zelf maar’. “Maar jij niet”, voegt ze er met een glimlach aan toe. “Naar boven?”

Mijn fantasieën zijn nooit verder gekomen dan haar hoofdknikje en armgebaar aan de kroegdeur. Daarna zou ik op engelenhanden worden binnengevoerd in een hemel van deinende verleiding die mij de noodzaak om zelf iets te beslissen volledig zou ontnemen. In plaats daarvan bonken mijn schoenen nu op de houten cafévloer en is het milde meizonnetje buiten op straat geen partij voor de dichtgeschoven vitrages. Het is kil in de kroeg. Het ruikt er naar bier, wat had ik anders gedacht. Aan de muren hangen verbleekte foto’s van de stad. Café Loos aan het Hofplein, de Willemsbrug, waar nu die mariniers zouden zitten, herken ik en de Grote Schouwburg aan de Aert van Nesstraat. Veel groter dan een huiskamer is de kroeg niet. Er is amper genoeg ruimte voor de houten bar met de bierpomp erop, een stuk of tien barkrukken en twee kleine tafeltjes. De muren zijn tot halverwege met hout betimmerd, daarboven zit groezelig stucwerk met hier en daar zo’n ingelijste foto van Rotterdam. De lijstjes zijn stoffig, de foto’s verschoten. Achterin de zaak gaat een spiltrap met houten treden naar de verdieping hierboven.

“Of liever eerst een biertje?” vraagt ze als ze me aarzelend naar de trap ziet kijken.

Bier drinken doe ik natuurlijk, met vrienden van school. Bij Pschorr aan de Coolsingel bijvoorbeeld, als we genoeg geld

hebben. Of bij datzelfde café Loos van die verbleekte foto aan de muur. Maar het liefst ga ik naar Timmer aan de Oude Binnenweg, dat mooi op mijn fietsroute ligt van het Rotterdams Lyceum aan de Pieter de Hooghstraat naar ons bovenhuis aan de Goudsesingel. Uiteraard altijd even met een klein omweggetje via de Lange Baanstraat, vlak voor ik thuis ben. In de hoop dat zij in de deuropening staat. Maar even-goed, bier om elf uur 's morgens, dat heb ik nooit eerder gedaan.

“Je bent jarig”, zegt ze als ze mijn aarzeling ziet. “Maar ik kan ook koffie maken als je dat wilt.”

“Nee”, zeg ik. “Doe dat biertje maar.”

Met een ervaren beweging haalt ze een bierglas over de spoelborstels in het gootsteentje van de bar en houdt het glas schuin onder de tap. Waterdruppels druipen petsend op het zink.

“Geen werk?”, vraagt ze terwijl het bier schuimend in het glas loopt.

“Ik zit nog op school”, zeg ik. “Een keer blijven zitten”, voeg ik er meteen aan toe wanneer ik zie hoe haar wenkbrauwen even vragend samenknijpen. “Ik doe dit jaar eindexamen.”

“En dan?”, vraagt ze.

“Dan ga ik naar de kunstacademie”, zeg ik, besluitvaardiger dan ik het tot dan toe ooit eerder heb geformuleerd. “Ik wil kunstschilder worden.”

“Ah”, is alles wat ze zegt. “Aan de Coolvest?”

“Nee”, zeg ik, een tikje verbaasd dat ze dat weet. “Aan de Coolsingel zit de academie al een jaar of tien niet meer. Ze zijn verhuisd naar Dijkzigt.”

“Die kant op kom ik nooit”, zegt ze.

“Maar aan de Coolsingel, of Coolvest dan vroeger, wel?”

“Die buurt ken ik wel, ja. Tenminste, van vóór de sloop van de Polder. Toen was de academie daar in elk geval, net tegenover de sigarenfabriek van Dobbelmann.”

Ik probeer een schatting te maken van haar leeftijd, maar kom er niet uit. De Polder, zoals iedereen in Rotterdam de straten noemde waar het gemeentehuis en postkantoor voor in de plaats zijn gekomen, is volgens mij al zo'n vijftwintig jaar geleden gesloopt. Volgens mijn vader omdat Sodom en Gomorra een vakantiekolonie waren vergeleken bij die buurt. Het gemeentebestuur had volgens hem van alles gedaan om er iets van regels en veiligheid terug te brengen, tot en met een algeheel bordeelverbod aan toe, maar de mannen bleven komen en de vrouwen bleven ze leegkloppen. En dat alles zo'n beetje op de stoepen van het oude stadhuis. Tot burgemeester Zimmerman op het idee kwam dat het stadhuis aan de Hoogstraat voor een stad als Rotterdam eigenlijk te onaanzienlijk was en de hele Polder in één armbeweging met de grond gelijk maakte als bouwplaats voor een echt gemeentepaleis.

“Woonde u daar toen?”, vraag ik.

“Waar?”

“In de Polder? Toen die gesloopt werd?”

Ze lijkt even na te denken en schudt dan haar hoofd. “Nee”, zegt ze. “Toen al lang niet meer.”

Met een tik zet ze mijn biertje op de bar en schuift er met een zorgzaam gebaar een viltje onder. Ik zou nog wel van alles willen vragen, vooral hoe oud ze nou eigenlijk is, maar ik durf

niet. Nu ik dichterbij haar ben dan ooit tevoren, zie ik de peinzende rimpeltjes rond haar ogen en de streepjes verdriet rond haar mond. Maar haar haren zijn nog zonder een spootje grijs, donkere krullen, net een tintje donkerder dan haar zachtbruine ogen.

“Ik zou u wel willen schetsen”, hoor ik mezelf opeens zeggen.

“Oh ja, jongen?”

Ik hoor iets van een lach in haar stem, maar zonder de spot die ik eigenlijk verwachtte.

“Ja”, zeg ik.

Ze tikt tijdens het nadenken met een roodgelakte nagel tegen de verchroomde hendel van de bierpomp. Ik zie hoe de rimpeltjes bij haar ogen zich verdiepen, wanneer ze haar ogen een beetje samenknijpt. Alsof ze het antwoord op mijn vraag ergens in de verte probeert te ontdekken.

“Heb je dan spullen bij je?”, vraagt ze.

Ik klop op de tas die ik aan een band over één schouder draag.

“Potlood en papier altijd”, zeg ik.

De schooltas was bovendien mijn alibi toen ik vanmorgen de deur uitging en in plaats van naar de Pieter de Hooghstraat te fietsen al vrij snel omkeerde om te zien of het café aan de Lange Baanstraat al open was. Maar dat vertel ik haar niet. Ze trekt onwillekeurig de revers van haar jurk iets dicht naar elkaar toe, alsof de verhoudingen tussen ons een tikje zijn gewijzigd, en lacht dan voor het eerst naar me terwijl ze me aankijkt.

“Goed”, zegt ze dan. “Als je me je naam vertelt.”

“Jan-Louis”, zeg ik en steek mijn hand naar haar uit.

Ze aarzelt even.

“Carolien”, zegt ze dan en geeft me haar hand. Hij is slank en warm. “Zeg maar waar je me hebben wilt. Het is nu toch een rare dag.”

Op het moment dat ze dat zegt, realiseer ik me opeens dat er in de straten van Rotterdam waarschijnlijk van alles gaande is. Maar hier in dit smalle zijstraatje waar de daklijsten van de vooroverleunende huizen elkaar bijna raken, is daar niets van te merken. Het blinkende voorjaarslicht van buiten is bijna van stroop tegen de tijd dat het hier tussen de huizen en vitrage door naar binnen is gedrongen. Het past goed bij haar donkere ogen en de grote nootkleurige bloemen op haar rode jurk, bedenk ik.

“Daar”, zeg ik en wijs op één van de tafeltjes die achterin het café staan, dichtbij de spiltrap naar ‘boven’. Dat komt later wel, bedenk ik, bijna met enige opluchting. Nu er in plaats van dat uitnodigende knikje een vrouw met peinzende ogen voor me staat, moet ik even opnieuw op zoek naar de nietsontziende opwinding die me al maanden laat omfietsen en me hier vanochtend bij haar op de stoep bracht. Ook zij kijkt even langs de spiltrap omhoog met zo’n blik van ‘laat maar even’.

“Hier?”, vraagt ze, terwijl ze met een raspand geluid een stoel over de houten planken van de cafévloer onder het tafeltje uit trekt.

Ze gaat op de stoel zitten en draait dan langzaam haar gezicht naar mij toe. Een trage beweging waarin ze wel jonger lijkt geworden. En nog mooier. De houten lambrisering achter haar hoofd heeft bijna dezelfde honingkleur als het tafeltje waar ze met een elleboog op leunt.

“Dat is prima zo”, zeg ik, terwijl ik op de bar mijn schetsblok en potloden klaar leg. Ze is stil, daar in haar hoekje naast de spiltrap. Haar wijsvinger peinzend tegen haar wang.

“U klinkt niet erg Rotterdams”, zeg ik, om de stilte te verbreken.

“Jij ook niet”, antwoordt ze. “En zeg maar je. Zo oud ben ik nou ook weer niet.”

Ik voel mijn wangen kleuren van haar woorden, die voor mij intiemer zijn dan haar knikje van ‘kom je mee naar boven’, en het gebaar met die gekruiste armen. Om mezelf een houding te geven, zoek ik tussen de potloden op de bar naar mijn lichtste voor de eerste schets. Natuurgetrouw schetsen, had ik bedacht. Eerst in dunne, scherpe lijnen, daarna invullen met zachtere potloden. Als ik haar zo goed op papier krijg, maak ik er thuis met olieverf een echt portret van.

Ik ben zelf op de Goudsesingel geboren en getogen, maar zo lang ik me kan herinneren, stond mijn vader met opgeheven hand klaar zodra er een woord plat Rotterdams over mijn lippen dreigde te komen. Fatsoenlijk praten en goed je best doen, dat zijn zo’n beetje de instructies waarmee ik ben opgegroeid.

“Ook een vader die het stadsaccent eruit sloeg?”, probeer ik nog maar eens met een voorzichtig lachje.

“Geen vader”, zegt ze.

Ik laat dit vreemde antwoord maar even tussen ons in liggen en begin de contouren van haar hoofd en bovenlichaam met mijn scherpste H-potlood in dunne lijnen op papier te zetten. Zij kijkt ondertussen schuin langs me heen, alsof er daarbuiten achter de dichtgeschoven vitrage iets interessants te zien is,

haar rechterwijsvinger nog steeds in een peinzend gebaar tegen haar wang. Ik zet ondertussen haar krullende haren, die in een beetje kronkelige scheiding aan twee kanten langs haar hoofd op haar schouders golven, op papier, nog steeds in dunne schetslijntjes.

“U hebt mooi haar”, zeg ik.

“Je”, zegt ze zonder haar blik naar mij te verplaatsen. “Je zou je zeggen.”

“Sorry”, zeg ik.

Dan is het krassen van mijn potlood het enige geluid dat overblijft, onderstreept door een druppel bier die van de tapkraan op de zinken plaat daaronder valt.

“Ik had alleen een moeder”, zegt ze dan opeens, zonder een nieuwe vraag als aanleiding. Dat kan natuurlijk niet, maar ik wil haar niet de rede vallen en schets rustig verder.

“Dat kan natuurlijk niet”, zegt ze dan ook zelf, “het is meer dat hij er nooit toe heeft gedaan.”

Ik laat de stilte die volgt maar even zo en kijk aandachtig naar haar ogen, die bij de herinneringen die ze oproept groter en donkerder lijken te worden. Dan lijkt ze een besluit te nemen en begint te vertellen.

“We komen van Hilleegersberg”, zegt ze. “Vraag me niet precies waar, want ik heb het alleen van horen zeggen. Mijn opa en oma heb ik nooit gezien, maar volgens mijn moeder hadden ze daar een tuinderij, waar haar vader en haar vier broers allemaal hun brood verdienden. Zij als meisje werd op haar veertiende als enige buitenshuis uit werken gestuurd, bij een rijke tuinder aan de Kerkstraat, ook in Hilleegersberg. Als

meisje voor dag en nacht. Veel heeft ze me er nooit over verteld, behalve de uitdrukkelijke waarschuwing om nooit een dienstje aan te nemen. 'Alles beter dan dat', zei ze. 'Nooit vrij, nauwelijks geld en mannen die op je springen alsof je een versleten divan bent.' Nou ja, dat laatste, daar kom ik dus van. Eigenlijk is het nog lang goed gegaan, maar toen ze net 22 was, raakte ze zwanger van die tuinder, of zijn zoon, daar viel niet achter te komen want vader en zoon stonden soms achter de deur van haar dienstbodekamer te wachten tot de ander klaar met haar was. Tot ze zwanger werd. Toen wist opeens niemand ergens van, behalve dat ze haar zo snel mogelijk kwijt wilden. Een schande voor de buurt. Dat vonden ook haar eigen vader en moeder, dus die lieten alles verder over aan de tuinder en vertelden iedereen van die dag af aan dat ze vier zonen hadden. Punt. De dochter bestond voor hen niet meer. Ik denk dat mijn moeder toen besloot geen dromen meer te hebben.

De tuinder bracht mijn moeder met haar zwangere buik op aanraden van de dominee, die vond dat ongeboren leven een geschenk van God was, naar Kleine Koosje aan de Zandstraat. Dat klinkt heel huiselijk, maar met die vrouw viel niet te spotten, geloof me. Altijd twee gemene herdershonden bij zich, zodat iedereen het wel uit zijn hoofd liet om iets te doen wat Koosje niet wilde. Zoals niet hard genoeg werken, voor de meiden die boven de Nachtlamp, het café van Koosje, woonden. Of niet betalen, voor de klanten die het café bezochten en na een biertje of wat met één van de meiden mee naar boven verdwenen. Mijn moeder kreeg, net als de andere

meiden die daar met de mannen naar boven moesten, kost en inwoning van Koosje en dat vond ze eigenlijk uitstekend betaald. Iedereen had een eigen bed, het eten was goed, Koosje betaalde elke maand het doktersappèl, dat was verplicht, en naaide zelf de kleren voor iedereen. Wie pech had, zoals zwanger raken of ziek worden, kreeg van haar vrij van 'boven' tot na de bevalling of genezing. Bij de concurrentie ging dat wel anders. Dat wisten alle meiden en anders peperde Koosje het wel in."

"Jeetje", zeg ik, een tikje ontdaan over deze achtergrond die ik misschien liever niet had geweten. "Ben je daar dan ook opgegroeid? In de Polder?"

Ik weet heel weinig van die buurt van vroeger, maar ik heb door alle verhalen die erover rondgaan nauwelijks het idee dat daar mensen konden leven. Politie durfde daar niet meer te komen en elke man die zich daar waagde werd volgens de verhalen gewoon midden op straat belaagd door vrouwen die voor geld tot alles bereid waren. Tot ze, als ik moet geloven wat er verteld wordt, eenmaal in bed en uit de broek waren, want dan verdween alles van enige waarde uit hun zakken en stonden ze even later beroofd van hun bezit en illusies op de Coolvest naar een agent te zoeken. Die medelijdend knikte en aanraaide niet nog eens naar die altijd in het halfdonker gehulde wirwar van straten, stegen en gangetjes vol duistere figuren te gaan.

"Was dat niet gevaarlijk?" vraag ik haar terwijl ik me probeer voor te stellen dat je daar als klein meisje in die nauwe, vieze straatjes rondloopt.

"Hoezo gevaarlijk?", vraagt ze. "Waarom zou het? Zoveel geks

gebeurde daar niet hoor. Dan komt er toch nooit meer iemand terug? Mannen die daar komen, hebben echt wel wat anders aan hun hoofd dan rotzooi trappen. Het was er..." ze aarzelt even, op zoek naar het goede woord, "de Polder was echt een búurt. Een vlechtwerkje van stegen en mensen. Je was er nooit alleen. Iedereen woonde klein en donker, dus gebeurde bijna alles op straat. Mannen strikken, natuurlijk, waar kwamen ze anders voor. Maar ook de was doen, kleren verstellen, eten klaarmaken, kletsen! 's Avonds nog bij kaarsen en olielampen, want de Polder was de laatste buurt waar gaslicht kwam. Voor de deur had Koojsje altijd een stalletje met soep om klanten te trekken. Erwtensoep in de winter en groentesoep de rest van het jaar. Bij ons naast, bij 't Paard, konden de mensen dansen. Daar speelden 's avonds complete blaasorkesten tot Dikke Bertje, die daar de baas was, een draaiorgel aanschafte. Daar dreunde ook bij ons de houten vloer van, zo'n geluid kwam daaruit. Dikke Bertje had meer dan twintig meiden, die dansten voor hem in 't Paard met zulke korte rokjes aan dat de ene na de andere klant mee naar boven wilde. En aan de overkant, bij Daatje, konden de klanten niet alleen met de meiden mee naar boven, ze konden daar ook blijven logeren als ze dat wilden. Blijfklanten. Sommigen woonden daar gewoon. Die gaven al hun geld aan Daatje en kregen van haar zakgeld. Tot alles op was."

"En daar ben jij opgegroeid?"

"Tot mijn twaalfde."

"Terwijl je moeder daar gewoon haar klanten ontving?"

"Natuurlijk. De meesten waren best aardig, hoor. Matrozen die met hun boot aan de Boompjes lagen. Engelsens, Schotten,

Noren, Grieken, alles kwam bij Koosje over de vloer. Toen ik wat groter was, mocht ik beneden soep inschenken en later ook in het café bier en ouwe klare rondbrengen. Elke avond om een uur of tien kwam de visboer met zijn handel langs. Zoute haring, bokking, soms gerookte paling of sardientjes. Koosje sneed daar kleine stukjes van op een plank en die bracht ik dan naar de klanten. ‘Van het huis’, moest ik erbij zeggen. ‘Krijgen ze goesting van’, zei Koosje altijd. Dan wilden ze mee naar boven, bedoelde ze. Dat hield ik altijd wel in de gaten, want als ze met mijn moeder naar boven gingen, moest ik in het bed van Petra. Die had het kamertje naast ons en dan hadden ze geen last van mij.”

“Jeetje.”

“Hoezo jeetje? Kinderen redden zich wel hoor. Wat denk je nou?”

Ik zie de lijnen rond haar mond strakker trekken. Herinneringen misschien. Ik ga er maar niet verder op in en verzin snel een andere vraag.

“En waar ging je dan naar school?”

“Gewoon. Om de hoek. Bij de paters van het Pietershuisje op het Roodezand. Daar gingen alle kinderen uit de Polder naar toe, ook al was school toen nog niet verplicht zoals nu. Of naar het Leger des Heils, maar dat vond mijn moeder maar rare kwasten, met die uniformen en soldatennamen. Hallelujazusjes noemde mijn moeder ze, die je altijd wilden bekeren en uit het leven halen. En dan? Op je knieën in een dienstje zeker, of naar het armenhuis, zoals mijn moeder kon schamperen. De paters deden niet zo aan bekeren, dat beviel haar beter.”